

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพุทธปรัชญากับการสร้างเสริมภาวะผู้นำระดับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจังหวัดกาญจนบุรี

ในการวิเคราะห์ส่วนนี้จะได้อธิบายถึงการนำหลักพุทธปรัชญาที่สำคัญบางข้อมาใช้ในการสร้างเสริมภาวะผู้นำ โดยเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้านในจังหวัดกาญจนบุรี เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของหลักพุทธปรัชญาในด้านของการศึกษา เรื่องผู้นำ แม้ว่าหลักพุทธปรัชญาจะเป็นหลักการกว้าง ๆ และสามารถจะนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาเรื่องต่าง ๆ ได้เกือบทุกด้าน แต่สำหรับในด้านการปกครองและการบริหารโดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องผู้นำแล้ว มีหลักธรรมที่กล่าวถึงไว้โดยเฉพาะสำหรับผู้นำปกครอง ตั้งแต่ผู้นำปกครองประเทศ ผู้นำปกครองชุมชนและเพื่อการปกครองตนเอง จึงขึ้นอยู่กับการศึกษาให้เหมาะสมสำหรับการปกครองในแต่ละระดับ แต่อย่างไรก็ตาม หลักพุทธปรัชญาเกือบทั้งหมดล้วนแต่เป็นเรื่องของการปกครองและความศุขจิตใจตนเองเป็นสำคัญ เพราะถือว่าหน้าที่ที่จะเป็นผู้นำให้คนอื่นทำอะไรนั้นตนเองควรที่จะทำได้เสียก่อน จะได้ไม่มีที่ตำหนิติเตียนภายหลัง และเมื่อบุคคลมีความรับผิดชอบตนเองแล้วความรับผิดชอบต่อกลุ่มหรือหมู่คณะส่วนรวมก็จะเกิดขึ้นมา

ตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านนั้น เป็นผู้นำระดับหนึ่งในฐานะที่เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ซึ่งมีความสำคัญต่อการบริหารราชการในส่วนภูมิภาค ต้องรับผิดชอบงานการปกครองระดับตำบลและหมู่บ้าน อันเป็นหน่วยการปกครองขั้นพื้นฐานที่ใกล้ชิดกับราษฎรมากที่สุด เป็นหน่วยของราชการหน่วยแรกที่มีความต้องการและสภาพขอเท็จจริงของประชาชนมาสู่ราชการ และก็เป็นหน่วยงานของราชการหน่วยสุดท้ายที่นำนโยบายงานราชการและบริการต่าง ๆ ของแต่ละกระทรวงทบวงกรมไปสู่ประชาชน กำนันผู้ใหญ่บ้านในฐานะผู้นำท้องถิ่นจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในอันที่จะระงับทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรในเขตตำบลและหมู่บ้านของตน นพมาท)

และหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นอกจากในด้านการปกครองตามที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว
 กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ยังเป็นผู้นำชุมชนที่สำคัญที่ประชาชนให้ความไว้วางใจให้เป็นทั้งตัวแทนในการ
 ทิศอรรถการควมการเลือกตั้งขึ้นมาโดยตรง นอกจากนี้แล้วประชาชนยังให้ความเคารพนับถือ
 เชื่อฟังและยอมรับในความคิดเห็นถือเป็นสิ่งที่ทั้งในส่วนตัวและส่วนรวมของชุมชนในหมู่บ้านด้วย
 การที่กำนันผู้ใหญ่บ้านได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจดังกล่าวแสดงว่าจะต้อง เป็นผู้ที่มีความ
 ประพฤติอยู่ในศีลธรรมอันดีตามหลักศาสนา และมีคุณสมบัติ หรือคุณธรรมของนักปกครองใช้ศิลปะ
 และความสามารถในการปกครองบังคับบัญชา จนได้รับความนับถือและร่วมมือด้วยดีจากคน
 ส่วนใหญ่ในการปกครองตำบล หมู่บ้านของตน

เนื่องจากการที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา กำนันผู้ใหญ่บ้านในฐานะที่เป็นผู้นำ
 ก็เป็นผู้ที่นับถือพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ในหลักพุทธปรัชญาได้มีทิวชธรรมที่กล่าวถึง
 ในเรื่องผู้นำหรือผู้ปกครอง และวิธีการที่จะปกครองให้หมู่คณะประสบความสำเร็จด้วยความสงบสุขไว้ด้วย
 จึงได้ตั้งสมมุติฐานหลักไว้ว่า หลักพุทธปรัชญามีส่วนในการสร้างเสริมภาวะผู้นำ โดยเฉพาะ
 ในเรื่องของการที่ผู้นำมีอำนาจบารมี (Charismatic leader) ตามแนวความคิด
 ของ Max Weber หลักพุทธปรัชญามีส่วนสำคัญในการสร้างอำนาจนี้ให้แก่ผู้นำซึ่ง
 ประพฤติถูกต้องตามหลักธรรม อย่างไรก็ตาม การที่เป็นผู้นำนั้นยังต้องมีองค์ประกอบและคุณสมบัติ
 ในด้านอื่น ๆ อีก ดังได้กล่าวไว้ในเรื่องทฤษฎีผู้นำ แต่การศึกษาในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะ
 ส่วนหรือองค์ประกอบของภาวะผู้นำอันเป็นผลมาจากหลักพุทธปรัชญาเท่านั้น

กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ ๒)
 พ.ศ. ๒๔๘๒ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๖๐ ตอนที่ ๑๔ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๘๒.

ในลำดับต่อไปนี้เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในจังหวัดกาญจนบุรี โดยแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจและความศรัทธาในหลักพุทธปรัชญา วัตถุประสงค์ที่แสดงออกในการนำหลักพุทธปรัชญาใช้ในการสร้างเสริมภาวะผู้นำ ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในหลักการปกครองของกำนันผู้ใหญ่บ้าน โดยมีทั้งหมด ๕ ส่วนด้วยกัน คือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับข้อเท็จจริงส่วนตัว

ได้ออกแบบสอบถามกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน ๒๕๐ ชุด ได้รับคืนจำนวน ๑๘๖ ชุด คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๔ แยกประเภทได้ ดังนี้

ตารางที่ ๑ แสดงการแยกประเภทตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

ตำแหน่ง	จำนวน	ร้อยละ
กำนัน	๔๗	๓๐.๑๓
ผู้ใหญ่บ้าน	๑๐๘	๖๕.๘๗
รวม	๒๕๖	๑๐๐

ระดับการศึกษา ระดับการศึกษาสูงสุด ส่วนใหญ่กำนันผู้ใหญ่บ้านจบประถมศึกษา ๔ คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๘๐ รองลงมาคือจบมัธยมศึกษาปีที่ ๓ คิดเป็นร้อยละ ๔.๖๑ ผู้ที่ไม่จบประถมศึกษา ๔ คิดเป็นร้อยละ ๓.๘๕ ส่วนผู้ที่มีการศึกษามากที่สุดคือ จบมัธยมศึกษาปีที่ ๕ มีเพียง ๑ ราย

ตารางที่ ๒ แสดงระดับการศึกษาสูงสุดของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

ระดับการศึกษาสูงสุด	จำนวน	ร้อยละ
ก. ไม่จบประถม ๔	๖	๓.๘๕
ข. จบชั้นประถมปีที่ ๔	๑๓๔	๘๕.๙๐
ค. จบมัธยมศึกษาปีที่ ๓ (ม.๖)	๑๕	๙.๖๑
ง. จบมัธยมศึกษาปีที่ ๕ (ม.๘)	๑	๐.๖๔
จ. จบปริญญา	๐	๐
ฉ. ระดับอื่น ๆ	๐	๐
รวม	๑๕๖	๑๐๐

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นความสำคัญของการศึกษาต่อผู้นำ คือ การศึกษาของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อย่างน้อยที่สุดจะต้องอ่านออกเขียนได้ เพราะจำเป็นต้องใช้ทั้งในด้านการปฏิบัติหน้าที่และเพื่อการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมต่อไป

การประกอบอาชีพ การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ทำการเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ ๘๒.๐๕ อาชีพค้าขาย ร้อยละ ๑๒.๘๘ รับจ้างร้อยละ ๓.๘๕ และอื่น ๆ อีก ร้อยละ ๑.๙๒

ตารางที่ ๓ แสดงประเภทการประกอบอาชีพ

อาชีพส่วนตัว	จำนวน	ร้อยละ
ก. ทำการเกษตรกรรม	๑๒๘	๘๒.๐๕
ข. ค้าขาย	๑๙	๑๒.๘๘
ค. รับจ้าง	๖	๓.๘๕
ง. อื่น ๆ	๓	๑.๙๒
รวม	๑๕๖	๑๐๐

รายได้จากการประกอบอาชีพ ผู้มีรายได้เฉลี่ยเกินกว่า ๔๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป
คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๔๘ ซึ่งมีจำนวนมากที่สุดในกลุ่มที่ทำการศึกษานี้ รองลงมาคือรายได้
๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาท คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๘๕ รายได้ ๒๐,๐๐๐ - ๔๐,๐๐๐ บาท
คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๗๖ และรายได้ ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ บาท คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๓๑
ตามลำดับ

ตารางที่ ๔ แสดงรายได้เฉลี่ยของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

รายได้เฉลี่ย	จำนวน	ร้อยละ
ก. ๕,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐	๒๗	๑๗.๓๑
ข. ๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐	๔๕	๒๘.๘๕
ค. ๒๐,๐๐๐ - ๔๐,๐๐๐	๓๘	๒๔.๗๖
ง. ๔๐,๐๐๐ ขึ้นไป	๑๐	๖.๑๖
รวม	๑๒๐	๑๐๐

ฐานะการดำรงชีพ จากการประกอบอาชีพและรายได้ของกำนันผู้ใหญ่บ้าน
ปรากฏว่าส่วนใหญ่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีรายได้ไม่พอค่าใช้จ่าย แต่ก็ไม่ถึงกับเป็นหนี้สิน
ซึ่งมีจำนวนคิดเป็นร้อยละ ๔๕.๗๖ รองลงมาคือมีฐานะพออยู่ได้อย่างสบาย คิดเป็นร้อยละ
๓๒.๐๘ และที่มีรายได้ไม่พอใช้จ่ายจนต้องเป็นหนี้สิน มีจำนวนคิดเป็นร้อยละ ๒๒.๑๖

ตารางที่ ๕ แสดงฐานะการดำรงชีพของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

รายได้ในการดำรงชีพ	จำนวน	ร้อยละ
ก. พอกอยู่อย่างสบาย	๕๐	๓๒.๐๕
ข. ไม่ค่อยพอ แต่ไม่ถึงกับเป็นหนี้	๓๗	๕๕.๓๖
ค. ไม่พอและต้องมีหนี้สิน	๒๔	๑๔.๕๙
รวม	๑๑๑	๑๐๐

จากตารางที่แสดงอาชีพ รายได้ และฐานะการดำรงชีพดังกล่าว มีความสัมพันธ์กันในด้านที่แสดงให้เห็นว่าผู้ที่จะเป็นผู้นำได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่สามารถพึ่งตัวเองได้ โดยการประกอบสัมมาชีพ มีรายได้และอยู่ในฐานะที่จะเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ซึ่งเป็นความจำเป็นเบื้องต้นหรือหลักพื้นฐานสำหรับผู้นำ เพราะถ้าผู้นำไม่สามารถจะพึ่งตนเองเป็นหลักฐานได้ ก็ยากที่จะให้ผู้อื่นพึ่งพาอาศัยได้ เมื่อเป็นที่พึ่งของคนทั้งหลายไม่ได้ก็อาจจะไม่ได้รับการยกย่องหรือเลือกให้เป็นผู้นำอีกต่อไป

จากรายงานผลการวิจัย "เรื่องผู้นำในชนบทของประเทศไทย" โดยได้วิจัยทั่วประเทศทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ ได้สรุปเหตุที่ผู้นำได้รับความนิยมนับถือไว้ ตามลำดับดังนี้

รายงานการวิจัย เรื่อง ผู้นำในชนบทของประเทศไทย คณะกรรมการ สาขา
รัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ สภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๑๔, หน้า ๕๗.

๑. ให้ความช่วยเหลือแก่คนทั่ว ๆ ไป ค้ำวเมตตาคจิต	ร้อยละ ๒๕.๖๔
๒. ซื่อสัตย์ พูกจริง ทำจริง	ร้อยละ ๒๐.๓๗
๓. ประกอบสัมมาชีพอย่างแข็งขัน	ร้อยละ ๑๒.๕๖
๔. เป็นกันเอง ไม่ถือตัว	ร้อยละ ๑๑.๖๑
๕. เป็นที่พึ่งทั่ว ๆ ไป ทั้งทางวัตถุและจิตใจ	ร้อยละ ๘.๘๗
๖. มีตำแหน่งหน้าที่หรือความรับผิดชอบ	ร้อยละ ๗.๐๒
๗. เป็นคนเคร่งศาสนา	ร้อยละ ๕.๘๔
๘. อื่น ๆ เช่น ความโอบอ้อมอารี ฯลฯ	ร้อยละ ๔.๘๘

ผลการวิจัยดังกล่าวจะเป็นได้ว่า เหตุที่ผู้นำได้รับความนิยมนับถือที่สำคัญที่สุด คือ การให้ความช่วยเหลือแก่คนทั่ว ๆ ไป ค้ำวเมตตาคจิต คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๖๔ นอกจากนี้ การที่เป็นผู้ประกอบสัมมาชีพอย่างแข็งขัน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๕๖ และเป็นที่พึ่งทั่ว ๆ ไป ทั้งในทางวัตถุและจิตใจ คิดเป็นร้อยละ ๘.๘๗ ผลการวิจัยดังกล่าวนี้จึงเป็นข้อยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญของการที่ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ ตลอดจนการที่จะต้องทำตนให้เป็น ที่พึ่งพาอาศัยของผู้อื่นได้ ค้ำว จึงจะได้รับความนิยมนับถือจากลูกบ้านโดยทั่วไป

การบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนใหญ่ เคยบวชแล้ว คิดเป็นจำนวนร้อยละ ๘๔.๖๒ และที่ยังไม่ได้บวช คิดเป็นจำนวนร้อยละ ๑๕.๓๘ ผู้ที่บวชแล้ว จำนวน ๑ พรรษา คิดเป็นร้อยละ ๗๐.๕๕ จำนวน ๒ พรรษา ร้อยละ ๑๕.๖๕ จำนวน ๓ พรรษา ร้อยละ ๖.๘๒ และจำนวน ๒๕ กับ ๑๕ วัน ร้อยละ ๑.๕๒ เท่ากัน

ตารางที่ ๖ แสดงจำนวนกำหนด ผู้ใหญ่บ้านที่เคยและไม่เคยบวชในพุทธศาสนา

การบวช	จำนวน	ร้อยละ
ก. ยังไม่เคยบวช	๒๔	๑๕.๓๘
ข. บวชแล้ว	๑๓๒	๘๔.๖๒
รวม	๑๕๖	๑๐๐

ตารางที่ ๗ แสดงจำนวนพรรษาสำหรับผู้ที่เคยบวชแล้ว

ระยะเวลาที่บวช	จำนวน	ร้อยละ
ก. ๑ พรรษา	๕๓	๕๐.๕๕
ข. ๒ พรรษา	๒๖	๒๕.๖๕
ค. ๓ พรรษา	๕	๔.๘๒
ง. ๒๕ วัน	๒	๑.๙๒
จ. ๑๕ วัน	๒	๑.๙๒
รวม	๑๓๒	๑๐๐

การศึกษาหลักสูตร สำหรับผู้ที่บวชแล้ว ปรากฏว่าไม่ได้เรียนหลักสูตร หรือไม่ได้เรียนนักธรรม มีจำนวนคิดเป็นร้อยละ ๓๕.๐๘ เรียนแต่ไม่จบตามหลักสูตร ร้อยละ ๓๕.๓๕ เรียนและจบนักธรรมตรี ร้อยละ ๒๕.๒๕ จบนักธรรมโท ร้อยละ ๑.๙๒ และจบนักธรรมเอก ร้อยละ ๐.๙๖

ตารางที่ ๘ แสดงจำนวนผู้ที่บวชและเรียนหลักสูตรในพุทธศาสนา

การเรียนนักธรรม	จำนวน	ร้อยละ
ก. ไม่ได้เรียน	๕๕	๓๕.๐๘
ข. เรียนแต่ไม่จบ	๕๒	๓๕.๓๕
ค. เรียนจบระดับ นักธรรมตรี	๓๒	๒๕.๒๕
เรียนจบระดับ นักธรรมโท	๒	๑.๙๒
เรียนจบระดับ นักธรรมเอก	๑	๐.๙๖
รวม	๑๓๒	๑๐๐

การอ่านหนังสือเกี่ยวกับเรื่อง หัวหน้า ผู้นำ หรือผู้ปกครอง กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนใหญ่เคยอ่านหนังสือประเภทดังกล่าว คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๘ ส่วนที่ไม่เคยอ่านมีเป็น ส่วนน้อย คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๑ สำหรับหนังสือที่อ่านตามที่ให้ระบุชื่อหนังสือและผู้แต่งไว้ด้วย ปรากฏว่าส่วนใหญ่เป็นหนังสือวารสารกำหนด ผู้ใหญ่บ้าน และมีบางคนเคยอ่านหนังสือ ลักษณะ มหาบุรุษของหลวงวิจิตรวาทการ และหนังสือเรื่องผู้นำของโลกด้วย

ตารางที่ ๕ แสดงการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องผู้นำจากการอ่านหนังสือต่าง ๆ

การอ่านหนังสือเกี่ยวกับเรื่องผู้นำ	จำนวน	ร้อยละ
ก. ไม่เคย	๒๒	๑๔.๑
ข. เคย	๑๓๔	๘๕.๘
รวม	๑๕๖	๑๐๐

จากตารางที่ ๕ ซึ่งจำแนกกำหนดผู้ใหญ่บ้านที่เคยผ่านการอบรมแล้วเป็นส่วนใหญ่ คิดเป็นจำนวนร้อยละ ๘๕.๘๒ การเรียนการศึกษาหลักสูตรตามหลักพุทธปรัชญาในตารางที่ ๓ และตารางที่ ๔ ผู้ที่บวชส่วนใหญ่จะเรียนศึกษาหลักสูตร ทั้งที่จบและไม่จบตามหลักสูตร การศึกษานักธรรม รวมคิดเป็นร้อยละ ๖๕.๘๑ (ตามตารางที่ ๔ ข้อ ก และ ข) และ ในตารางที่ ๕ จะเห็นได้ว่า กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนใหญ่ได้ศึกษาเรื่องผู้นำจากการอ่านหนังสือ คิดเป็นร้อยละ ๘๕.๘

การที่กำนันผู้ใหญ่บ้านได้เคยบวชและเรียนหลักสูตรมาบ้าง ตลอดจนศึกษา เรื่องเกี่ยวกับผู้นำเพิ่มเติมโดยศึกษาจากการอ่านหนังสือ น่าจะมีส่วนในการส่งเสริม ความเป็นผู้นำ และเข้าใจหลักสำหรับผู้นำได้ดียิ่งขึ้น

การเรื่องกาที่เคยบวชเรียนมาแล้วดังกล่าว มีความสำคัญมากในสังคมไทย เพราะมีผลที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ทำให้ได้มีโอกาสศึกษาหลักพุทธปรัชญา เช่น การเรียนนักธรรมหรือหนังสือนวโกวาท (หนังสือสำหรับพระบวชใหม่) เป็นต้น

๒. ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วมักจะได้รับความคิดเห็น เช่น คำเรียกนำหน้าชื่อผู้ที่บวช และลาสิกขา หรือ "สึก" มาแล้วว่า "ทิด" ซึ่งมาจากคำว่า "บัตติ" อันหมายถึงผู้ เพราะถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านการอบรมและประพฤติธรรมมาแล้ว

ธรรมเนียมนิยมตามประเพณีไทยที่แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่จะเป็นผู้นำหรือเป็นที่ศรัทธาของผู้อื่นจะต้องได้ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว เช่น ชายที่จะได้รับความเชื่อถือจากฝ่ายหญิง เมื่อมีการไปขอร้องเพื่อแต่งงานควยนั้น ในสมัยก่อนจะมีข้อพิจารณาควยว่า ได้ผ่านการบวชเรียนมาแล้วหรือยัง เหมาะสมที่จะเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือไม่ และในการเข้ารับราชการในสมัยก่อน การบวชเรียนถือว่ามีค่ามาก ถ้ายังไม่ได้บวชก็จะไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนนางหรือให้เข้ารับราชการ

ได้มีผู้ศึกษาวิจัยลักษณะความเป็นผู้นำ^๒ ทองถิ่นโดยได้กำหนดลักษณะผู้นำ ตามนิยามที่ว่าผู้นำคือผู้ที่มีความคิดหรือการกระทำตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของเขา มีอิทธิพลหรือสามารถจะโน้มน้าวให้บุคคลอื่นในสังคมเดียวกันปฏิบัติตามหรือเห็นพ้องควย ผู้นำดังกล่าวนี้

^๑ เสถียน สุภโสภณ, พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรบริการ, ๒๕๐๕), หน้า ๑๔๘.

^๒ สุเทพ สุนทรเกสัช และกองวิจัยและประเมินผล กรมพัฒนาชุมชน, รายงานผลการวิจัย เรื่อง การศึกษามุมานอย่างใกล้ชิดเกี่ยวกับลักษณะผู้นำทองถิ่น อำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนทองถิ่น, ๒๕๑๐), หน้า ๘๑-๑๑๑.

อาจจะเป็นผู้ที่ได้รับการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งจากสมาชิกส่วนใหญ่ให้ทำหน้าที่เป็นผู้นำอย่าง
เป็นทางการ หรืออาจจะเป็นผู้มีอิทธิพลและได้รับการเชื่อถือยกย่องจากสมาชิกในสังคม
และสามารถโน้มน้าวจิตใจคนส่วนใหญ่ให้เห็นพ้องด้วยก็ถือว่าเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการด้วย
เช่นกัน ทั้งนี้โดยถือเอาเรื่องความเป็นผู้นำภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวได้ศึกษาลักษณะผู้นำของ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัด
ในหมู่บ้าน และผู้เช่าอาวสุประจำหมู่บ้าน บุคคลเหล่านี้ได้อาศัยอิทธิพลส่วนตัวหรือความ
เคารพนับถือที่ชาวบ้านมีอยู่ ในการชักจูงโน้มน้าวจิตใจให้ชาวบ้านคล้อยตามและให้ความ
ร่วมมือพัฒนาสร้างความจริงแก่หมู่บ้าน ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า บุคคลผู้เป็นผู้นำดังกล่าว
เป็นผลผลิตที่เกิดมาจากโครงสร้างสังคมตามแบบดั้งเดิมและมีลักษณะที่สำคัญประการหนึ่ง
ที่ส่งเสริมความเป็นผู้นำคือเป็นผู้มีความรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นอย่างดี

ในกรณีเจ้าอาวาส ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นวิถีทางที่จะได้เท่าขึ้นมาเป็นผู้นำสังคม
ซึ่งสังคมดั้งเดิมวางไว้ให้ คือ การบวชเป็นพระและเล่าเรียนทางธรรมจนได้คุณวุฒิสูง
จนได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบล และภายหลังได้เป็นอุปนายกซึ่งชาวบ้านถือว่า มีอิทธิพล
และเกียรติสูง ได้รับการนิยมนับและยกย่องพูดหรือขอร้องอะไรชาวบ้านมักจะเชื่อถือและปฏิบัติตาม
ส่วนผู้นำอื่น ๆ เช่น กำนัน และผู้ใหญ่บ้านก็เช่นกัน ส่วนใหญ่มักจะเคยบวชเรียนรอบรู้ทั้ง
ทางโลกและทางธรรมเป็นอย่างดี

ผลจากการวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า ผู้นำของหมู่บ้านส่วนใหญ่มีลักษณะตามแบบดั้งเดิม
คือ อาจจะเป็นผู้นำทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ต่างก็เป็นผลผลิตของสังคม ลักษณะ
สิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมให้เกิดผู้นำที่ดี คือ มีการศึกษาสูง มีทัศนคติและความเข้าใจต่อการ
เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ดีและง่ายกว่าผู้มีการศึกษาคำ จนอาจกล่าวได้ว่า ผู้นำจะต้อง
มีการศึกษาดี ซึ่งหลักธรรมในพุทธศาสนาก็มีส่วนในการเสริมสร้างความเป็นผู้นำให้ได้อย่าง
ลักษณะของผู้นำที่มีการศึกษาดี รอบรู้ทั้งในทางโลกและทางธรรม เป็นคุณสมบัติที่สำคัญ
ประการหนึ่งของผู้นำ เพราะการศึกษาในทางธรรมนั้นจะทำให้เป็นผู้มีศีลธรรมอันดีงามด้วย
(Educated man must have educated mind)

ความพอใจในตำแหน่ง กำหนดผู้ใหญ่วัยส่วนใหญ่พอใจในตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่
คิดเป็นร้อยละ ๘๘.๖๒ และที่ไม่พอใจ คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๓๘

ตารางที่ ๑๐ แสดงความพึงพอใจในตำแหน่งหน้าที่ของตน

พอใจในตำแหน่งหรือไม่	จำนวน	ร้อยละ
ก. พอใจ	๑๓๒	๘๘.๖๒
ข. ไม่พอใจ	๒๕	๑๕.๓๘
รวม	๑๕๖	๑๐๐

การได้รับเกียรติจากสังคม กำหนดผู้ใหญ่วัยส่วนใหญ่ได้รับเกียรติจากสังคม
เช่น การให้ชื่อกล่าวคำปราศรัยในงานพิธีต่าง ๆ คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๗๒ และที่ไม่เคย
กล่าวคำปราศรัย คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๒๘

ตารางที่ ๑๑ แสดงการได้รับเกียรติโดยการให้กล่าวคำปราศรัยในงานพิธีต่าง ๆ

การกล่าวคำปราศรัย	จำนวน	ร้อยละ
ก. เคย	๑๑๕	๗๓.๗๒
ข. ไม่เคย	๔๑	๒๖.๒๘
รวม	๑๕๖	๑๐๐

จากตารางที่ ๑๐ และตารางที่ ๑๑ ส่วนใหญ่แล้วกำนันผู้ใหญ่บ้าน มีความพึงพอใจในตำแหน่งหน้าที่ของตนและได้รับเกียรติ ความยกย่องจากสังคมพอสมควร ด้ยการให้กล่าวคำปราศรัยในงานพิธีต่าง ๆ แสดงให้เห็นลักษณะผู้นำในค่านของการมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี (Integrity) และเป็นผู้มีสังคมดี (Sociability) สามารถปรับปรุงตนเองให้เข้ากับผู้อื่นได้อย่างถูกต้องแนบเนียน ผลที่สะท้อนออกมาส่วนหนึ่งก็คือความพึงพอใจในตำแหน่งหน้าที่ของตน ซึ่งมีจำนวนสูงถึงร้อยละ ๘๘.๖๒ ดังกล่าว

ส่วนที่ ๒ ความเข้าใจในหลักพุทธปรัชญาทั่วไป

การทดสอบความเข้าใจหลักพุทธปรัชญานี้ได้ตั้งคำถามขึ้นจำนวน ๑๐ ข้อ และให้เลือกคำตอบที่ถูกที่สุดเพียงข้อเดียว และถือว่าผู้ที่เลือกคำตอบที่ถูกข้อตั้งแต่ ๖ ข้อขึ้นไป เป็นผู้มีความเข้าใจหลักพุทธปรัชญามาก ส่วนผู้ที่ตอบถูกน้อยกว่า ๖ ข้อลงมา เป็นผู้มีความเข้าใจหลักพุทธปรัชญาน้อย ทั้งนี้เพื่อต้องการจะแยกประเภทผู้ที่มีความเข้าใจมากและน้อย เพื่อหาความสัมพันธ์กับในส่วนที่ ๕ ต่อไป

ตารางที่ ๑๒ ความเข้าใจหลักพุทธปรัชญา โดยให้เลือกตอบคำถามตามที่กำหนด

รายการคำถาม	N = 156			
	จำนวนตอบถูก	ร้อยละ	จำนวนตอบผิด	ร้อยละ
๑. ความเข้าใจในความหมายของศีล	๙๖	๕๘.๓๓	๖๕	๔๑.๖๗
๒. หลักศีล ๕	๑๓๗	๘๗.๘๒	๑๙	๑๒.๑๘
๓. หลักอภิปกครองในพรหมวิหาร ๔	๑๒๐	๗๖.๙๒	๓๖	๒๓.๐๘
๔. หลักความเชื่อในพุทธศาสนา	๖๙	๔๔.๒๓	๘๗	๕๕.๗๗
๕. ความเข้าใจความหมายของสมาธิ	๘๕	๕๔.๕๙	๗๑	๔๕.๔๑
๖. หลักสังคหวัตถุ ๔	๘๙	๕๗.๐๕	๖๗	๔๒.๙๕
๗. ความเข้าใจความหมายของปัญญา	๑๓๒	๘๔.๖๒	๒๔	๑๕.๓๘
๘. ความเข้าใจเรื่อง "จิตว่าง" (นพพาท)	๕๓	๒๗.๕๖	๑๐๓	๖๖.๔๔
๙. ความเข้าใจหลักการปกครองตนเองและผู้อื่น	๑๗๐	๘๓.๓๓	๒๖	๑๖.๖๗
๑๐. วิธีครองใจและเอาตนะใจผู้อื่น	๑๕๑	๙๖.๗๙	๕	๓.๒๑

ผลการทดสอบตามตารางจะเห็นได้ว่า กำหนดผู้ใหญ่วัย 60 ปี มีความเข้าใจวิธีการ
 ครอบงำหรือเอาชนะใจผู้อื่นตามหลักพุทธปรัชญามากที่สุด โดยตอบถูกคิดเป็นร้อยละ ๘๖.๗๕
 และมีผู้ตอบผิดเพียงร้อยละ ๑๓.๒๕ เท่านั้น รองลงมาคือความเข้าใจหลักศีล ๕ มีผู้ตอบถูก
 คิดเป็นร้อยละ ๘๗.๘๒ และมีผู้ตอบผิด ร้อยละ ๑๒.๑๘ ความเข้าใจหลักการปกครองตนเอง
 และผู้อื่นมีผู้ตอบถูก ร้อยละ ๘๓.๓๓ และมีผู้ตอบผิด ๑๖.๖๗ ส่วนคำถามที่มีผู้ตอบผิดมากหรือ
 มีความเข้าใจหลักพุทธปรัชญาน้อย คือในเรื่องนิพพาน โดยมีความเข้าใจในเรื่อง "จิตว่าง"
 ถูกต้องเพียง ร้อยละ ๕๓ และมีผู้ตอบผิดร้อยละ ๔๗.๔๘ รองลงมาคือความเข้าใจในหลัก
 ความเชื่อตามกาลามสูตร ซึ่งมีผู้ตอบถูกเพียง ร้อยละ ๕๔.๒๓ และตอบผิดร้อยละ ๔๕.๗๗

ส่วนที่ ๓ เกี่ยวกับความศรัทธาหรือความเชื่อตามหลักพุทธปรัชญา

ในส่วนนี้ของการจะทดสอบความเชื่อหรือความศรัทธาของกำหนด ผู้ใหญ่วัย
 ตามหลักพุทธปรัชญา โดยกำหนดว่าผู้ที่มีความเชื่อในทางที่ถูกต้อง หรือสอดคล้องกับหลัก
 พุทธปรัชญาเป็นความเชื่อในทางบวก (Positive belief) ตั้งแต่ ๑๑ ข้อขึ้นไปเป็นผู้
 มีศรัทธาในหลักพุทธปรัชญามาก ส่วนผู้ที่มีความเชื่อในทางตรงกันข้ามกับหลักพุทธปรัชญา คือ
 เป็นความเชื่อในทางลบ (Negative belief) ต่ำกว่า ๑๐ ข้อลงมา เป็นผู้ที่มีศรัทธา
 ในหลักพุทธปรัชญาน้อย ทั้งนี้เพื่อต้องการจะแยกประเภทผู้ที่มีศรัทธามากและผู้ศรัทธาน้อย
 เพื่อหาความสัมพันธ์กับส่วนที่ ๕ ต่อไป

ตารางที่ ๑๓ แสดงเกี่ยวกับความศรัทธาหรือความเชื่อในหลักพุทธปรัชญา

คำถาม	N = 156			
	จำนวนความเชื่อ ที่ถูกต้อง	ร้อยละ	จำนวนความเชื่อ ที่ผิด	ร้อยละ
๑. คำสอนที่ว่า "คนเป็นผีสิง แห่งตน" ทำให้คนเห็นแก่ตัว	๑๑๕	๗๖.๖๗	๓๕	๒๓.๓๓
๒. ความทุกข์-สุข เกิดแต่กรรม หนักหรือกรรมเบา	๘๑	๕๑.๙๒	๖๕	๔๑.๐๘
๓. นิพพานเป็นยอดปรารถนา ของมนุษย์	๘๓	๕๓.๒๐	๖๗	๔๒.๘๐

ตารางที่ ๑๓ (ต่อ)

คำถาม	N = 156			
	จำนวนความเชื่อ ที่ถูกต้อง	ร้อยละ	จำนวนความเชื่อ ที่ผิด	ร้อยละ
๔. การดื่มสุรา เบียร์ หรือ ของมึนเมาแต่พอประมาณ น่าจะพองกระทำไค	๓๖	๒๔	๑๑๔	๗๖
๕. อนาคตขึ้นอยู่กับพรหมลิขิต หรือโชคชะตา	๕๔	๓๖	๙๖	๖๔
๖. การอุปสมบท (บวช) เป็น สิ่งจำเป็นสำหรับชาย	๑๓๘	๘๘	๑๒	๘
๗. ความเชื่อในพุทธศาสนา เกิดจากความไม่เข้าใจของคน	๑๔๑	๙๐	๑๕	๑๐
๘. ถ้าบุคคลใดฆ่าคนอื่น ผู้นั้น ควรถูกลงโทษตายตามกัน	๑๒๑	๘๐.๖๗	๓๕	๒๒.๓๓
๙. การศึกษาหลักสูตรรวมใน พุทธศาสนาก่อให้เกิดในชีวิต ประจำวัน	๑๓๗	๘๗.๘๓	๑๙	๑๒.๑๗
๑๐. กวีรกรรมของพระนเรศวรมหาราช เป็นการยกย่องนทศอย่างหนึ่ง	๑๐๗	๖๘.๕๙	๔๙	๓๑.๔๑
๑๑. พุทธศาสนาช่วยดูจิตความเห็น- แก่ตัวของคนลงไค	๑๔๐	๘๙.๗๙	๑๖	๑๐.๒๑
๑๒. พุทธศาสนาทำให้คนอ่อนแอ	๑๓๕	๘๖.๕๓	๒๑	๑๓.๔๗
๑๓. พุทธศาสนาทำให้คนยึดถือ ความจริง ความถูกต้อง และ ความยุติธรรม	๑๔๓	๙๑.๗๓	๑๓	๘.๒๗
๑๔. พุทธศาสนาเป็นวิถีการแสวงหา วิถีประโยชน์ของชาชนที่ครอง ไม่ประโยชน์สำหรับคนธรรมดา	๑๓๘	๘๘.๕๒	๑๘	๑๑.๔๗
๑๕. การดำเนินชีวิตใ้โดยยึดหลักธรรมะ ย่อมไครับการยกย่อง	๑๔๓	๙๑.๗๓	๑๓	๘.๒๗

ตารางที่ ๑๓ (ต่อ)

คำถาม	N = 156			
	จำนวนความเชื่อ ถูกต้อง	ร้อยละ	จำนวนความเชื่อ ที่ผิด	ร้อยละ
๑๖. "นางคนรักที่ไม่เข้า พระเจ้า ดูไม่น่าคนรักใคร่และ นางพระกโมกข์ แลจะเอา มาจากไหน"	๑๑๓	๗๒.๓๓	๓๗	๒๓.๖๗
๑๗. "ศรัทธาเป็นยาเสพติด" คนคนคนมดอศาสนามาก คนอ่อนแอ	๑๓๐	๘๓.๖๗	๒๐	๑๓.๓๓
๑๘. "อยากสวยให้ถือศีล อยากรวยให้ทำทาน อยากปัญญาชาญ ไถภาวนา"	๑๑๗	๗๕	๓๙	๒๕
๑๙. "กิน คัม เทียวให้สนอ พรุ่งนี้เราอาจจะตายก็ได้ ใครจะรู"	๘๖	๕๕.๑๓	๖๘	๔๓.๖๗
๒๐. "ธรรมะของพระพุทธเจ้า แปลความที่พระพุทธเจ้า สอนยู่ทว่าเราไม่เข้าใจ"	๑๐๘	๖๙	๔๘	๓๑

ในเรื่องของความเชื่อหรือความศรัทธาที่ตามหลักพุทธปรัชญาจะต้องมีปัญญากำกับ
ควบคุมอยู่ควบเสมอ ดังจะเห็นได้ว่า หัวข้อหรือลักษณะใดที่ให้เป็นผู้มีศรัทธา จะต้องเป็นเรื่อง
ปัญญาอยู่ควบ เช่น หลักพระ ๕ ไก่แก่ ศรัทธา วิริยะ ขันติ สมาธิ ปัญญา หรือหลักอริยทรัพย์ ๗
ซึ่งหมายถึงทรัพย์ขั้นประเสริฐ คือ คุณธรรมประจำใจ ๗ อย่าง อันเป็นคุณสมบัติของผู้นำอีก
ลักษณะหนึ่ง ไก่แก่ ศรัทธา หิริ โศกัปะปะ พาสัสจจะ (ความเป็นพหูสูต คือ ศึกษามาจาก
จาคะ (ความเสียสละ) และปัญญา เหล่านี้เป็นต้น เรียกผู้มีศรัทธาว่า เป็นผู้มี
ศรัทธาจริต คือความเป็นผู้มีจิตใจเลื่อมใสหรือมีความเชื่อที่มีเหตุผล ลักษณะของความเชื่อ
มีหลักที่เรียกว่า ศรัทธา ๔ ดังนี้

พระราชารมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ พิมพ์ครั้งที่ ๓
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๘.

๑. กัมมัสัทธา คือ เชื่อกรรม หรือกฎแห่งกรรม เชื่อว่าผลที่ของการจะสำเร็จ
ได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยการอ่อนนวลหรืออ่อนคอบโยคะ

๒. วิบากสัทธา เชื่อผลของกรรม เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผลและผลต้องมีเหตุ
ผลก็เกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

๓. กัมมัสสกทาสัทธา เชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน และต้องรับผิดชอบ
รับผลกรรมที่เป็นของตน

๔. ทถาคตโพธิสัทธา คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทรงเป็นสัมมาสัมพุทธ
คือ ตรัสรู้ธรรมโดยชอบ

ดังนั้น หลักความศรัทธาหรือความเชื่อที่ถูกต้องมีเหตุผล จึงเป็นหลักที่สำคัญสำหรับ
ผู้นำ เพราะผู้นำจะคงทำตัวเป็นแบบอย่างในทางที่ถูกต้องแก่ผู้อื่น การศึกษาในส่วนนี้จึงได้
แยกลักษณะผู้นำที่มีความเชื่อหรือศรัทธาแตกต่างกันเป็น ๒ ลักษณะคือผู้มีศรัทธามากและศรัทธาน้อย
โดยพิจารณาจากคำตอบตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ดังกล่าวแล้ว

จากการเปรียบเทียบในตารางที่ ๑๓ นี้ อาจสรุปผลจากการศึกษาในส่วนนี้ได้ว่า
กำนัน ผู้นำส่วนใหญ่เป็นผู้มีความเชื่อในสิ่งที่ถูกต้อง หรือเป็นผู้มีศรัทธามากในหลักพุทธปรัชญา
จึงจะเห็นได้จากจำนวนความเชื่อที่ถูกต้องจะมีจำนวนคิดเป็นร้อยละที่สูงกว่าความเชื่อในทางที่ผิด
โดยเฉพาะในข้อที่ ๑๓ และข้อที่ ๑๕ จำนวนความเชื่อที่ถูกต้องสูงถึงร้อยละ ๘๕.๓๓ อันเป็น
เครื่องแสดงให้เห็นว่า ผู้นำระดับนี้เห็นความสำคัญของหลักพุทธปรัชญา ส่วนความเชื่อหรือ
ความศรัทธาในทางที่ผิด ซึ่งมีจำนวนคิดเป็นร้อยละค่อนข้างสูง คือ ในข้อที่ ๔ คิดเป็นร้อยละ
๗๖ และข้อที่ ๕ คิดเป็นร้อยละ ๖๔ อันเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจผิดในเรื่อง
เหล่านี้ว่ายังมีอยู่มาก แม้โดยหมู่คนโดยทั่ว ๆ ไป การเสพสุรา ของเงินเมาต่าง ๆ เป่พื่นนิยมกัน
อยู่เกือบทุกวงการ ส่วนการถือเรื่องพรหมลิขิต โชคกลางต่าง ๆ ก็ยังเป็นสิ่งที่ยึดถือกันอยง
เหนียวแน่น อันเป็นเรื่องตรงข้ามกับหลักศรัทธา ๔ ดังกล่าว ขอบินยันที่ชี้ให้เห็นว่าความเชื่อที่
นี้ไม่ถูกต้องก็คือ พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในนักขัตตคาถากว่า

ประโยชน์ใดล่วงเลยคนโง่เขลา ผู้มีอคติอยู่
ประโยชน์เป็นลักษณะของประโยชน์ ดวงดาวจกทำอะไรได้^๑

นอกจากนี้ในมัง คลชาดก ว่าด้วยมงคลคันทาว่า ไค้รัสไว้ว่า
ผู้ใดไม่ถือมงคลคันทา ไม่ถือคุณานา ไม่ถือความเป็น
ไม่ถือลักษณะคันทาหรือชว ผู้นั้นชื่อว่าลวงพินโทษแห่งการถือมงคลคันทา^๒

ผู้ที่เป็นผู้นำจะต้องเป็นผู้หนักแน่นในเหตุผล มองเห็นการกระทำและผลของ
การกระทำตามแนวทางของเหตุปัจจัยไม่เชื่อถือ งมงาย เรื่องพรหมลิขิต โชคชะตาต่าง ๆ
จะมีความเชื่อในเรื่องใดก็ตามที่มีอยู่เท่ากับคอยเสมอ เช่นในหลักของกฎแห่งกรรม
ถ้ากระทำดี ถูกต้อง ผลก็ต้องดีงามเป็นสิทธิโชคทุกประการ ดังพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า

บุคคลใดประพฤติชอบเวลาใด เวลานั้นได้ชื่อว่า เป็นฤกษ์ดี
มงคลดี เป็นเขาคี อรุณดี เป็นขณะดี ยามดี และเป็นอันใด
ทำบูชาดีแล้ว ในทานูปการปฏิบัติพรหมจรรย์ทั้งหลาย แม
กมลกรรมของเขาก็เป็นสิทธิโชค วาจักรกรรมก็เป็นสิทธิโชค
มโนกรรมก็เป็นสิทธิโชค ปณิธานของเขาก็เป็นสิทธิโชค
ครั้นกระทำกรรมทั้งหลายที่เป็นสิทธิโชคแล้ว เขาย่อมได้
ประสพผลตามที่มุ่งหมายอันเป็นสิทธิโชค^๓

ส่วนที่ ๔ ทศนคติและพฤติกรรมในการนำอิทธิพรหมปรัชญาให้สร้างเสริมภาวะผู้นำ

ทศนคติ (attitude) เป็นความรู้สึกภายในของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ การเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น และความรู้สึกดังกล่าวจะเป็นตัวกำหนด

^๑ พระไตรปิฎกฉบับหลวง ๒๗/๕๕/๑๔.

^๒ พระไตรปิฎกฉบับหลวง ๒๗/๕๓/๒๕-๓๐.

^๓ วิสุทธิโมลี, "พุทธธรรมหรือกฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต" ใน
ชุมนุมบทความทางวิชาการ, หน้า ๑๐๒.

ให้บุคคลนั้นแสดงพฤติกรรม หรือแนวโน้มของการตอบสนองต่อสิ่งนั้นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง อาจเป็นในทางสนับสนุน หรือโต้แย้งก็ได้^๑

จากหลักเกณฑ์ในเรื่องทัศนคติดังกล่าว การศึกษาในส่วนนี้จะเป็นการทดสอบ ทัศนคติ อันเป็นความรู้สึกภายในของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่มีต่อหลักพุทธปรัชญาในการนำมาใช้ สร้างเสริมภาวะผู้นำ ความรู้สึกซึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์ การเรียนรู้และความเชื่อ ในหลักพุทธปรัชญา สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดให้แต่ละคนแสดงพฤติกรรม หรือแนวโน้ม ในการตอบสนอง ซึ่งตามหลักแล้วอาจจะเป็นในทางสนับสนุนหรือการโต้แย้ง ด้วยเหตุนี้ คำถามในส่วนที่ ๔ จึงอาศัยหลักสถกอล ในการจัดทัศนคติของ ลิเคิร์ต (Likert Scale)^๒ เป็นแนวทางในการศึกษา

ในคำถามจำนวน ๒๐ ข้อของส่วนนี้ มีคำตอบให้เลือก ๕ ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด และได้เปลี่ยนคำตอบในแต่ละระดับเป็นคะแนน โดย กำหนดคะแนน ๕, ๔, ๓, ๒ และ ๑ ตามลำดับ เพื่อหาค่าคะแนนมัชฌิมเลขคณิต (arithmetic mean หรือ $\bar{X}$) โดยคำนวณจากสูตร

$$\bar{X} = \frac{\text{คะแนนรวมทั้งหมดของคำตอบแต่ละกลุ่ม}}{\text{จำนวนผู้ทำ} \times \text{จำนวนคำถาม}}$$

ไพศาล หวังพานิช, การวัดผลการศึกษา สำนักงานทดสอบทางการศึกษา และจิตวิทยา (พระนคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๐.

^๒ AN Oppenheim Questionnaire Design and Attitude Measurement (New York : Basis Book Inc., 1966), pp.120-154.

ส่วนเกณฑ์ในการประเมิน ใ้คกำหนดดังนี้

น้อยที่สุด	=	คะแนน	๑.๐๐ - ๑.๕๙
น้อย	=	คะแนน	๑.๖๐ - ๒.๕๙
ปานกลาง	=	คะแนน	๒.๖๐ - ๓.๕๙
มาก	=	คะแนน	๓.๖๐ - ๔.๕๙
มากที่สุด	=	คะแนน	๔.๕๙ - ๕.๐๐

ผลจากการศึกษาในส่วนที่ ๒ เรื่องความเข้าใจหลักพุทธปรัชญาและส่วนที่ ๓ เรื่องความสัมพันธ์หรือความเชื่อ ใ้คแยกประเภทผู้นำออกเป็น ๒ ประเภท ซึ่งเลือกจากแบบสอบถามที่สมบูรณ์ประเภทละ ๕๐ ชุด ใ้คใช้กฎเกณฑ์ตามที่กล่าวถึงแล้วในส่วนที่ ๒ และ ๓ คือ

ผู้นำประเภทที่ ๑ หมายถึง ผู้ที่มีความเข้าใจในหลักพุทธปรัชญา ในที่นี้ คือ ผู้ที่มีความสามารถตอบคำถามในส่วนที่ ๒ และมีความสัมพันธ์ความเชื่อในสิ่งที่ถูกคองมีเหตุผล ส่วนที่ ๓ ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด

ผู้นำประเภทที่ ๒ หมายถึง ผู้ที่มีความเข้าใจในหลักพุทธปรัชญา น้อยกว่าประเภทที่ ๑ คือมีความรู้และความสัมพันธ์ต่ำกว่าเกณฑ์ที่กำหนด

ต่อไปนี้จะเป็ผลการศึกษาวิจัยผู้นำแต่ละกลุ่ม พร้อมทั้งเปรียบเทียบในประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

ตารางที่ ๑๔ แสดงทัศนคติและพฤติกรรมในการนำหลักพุทธปรัชญาใจสร้างเสริม
ภาวะผู้นำสำหรับผู้ประเภที่ ๑

หลักในการปฏิบัติ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ท่านได้ให้ความช่วยเหลือในค่านต่าง ๆ แก่ลูกบ้านโดยไม่หวังผลตอบแทน	๓๕	๘	๖	๑	๐
๒. สมาชิกในครอบครัวของท่านพอใจในตัวท่าน	๓๐	๑๑	๕	๐	๐
๓. ท่านเคยบริจจาคสิ่งของที่มีประโยชน์ คอส่วนรวม	๑๗	๑๔	๑๒	๒	๐
๔. ท่านทำงานในหน้าที่ของท่านด้วยความ อุตุนและเพียรพยายาม	๒๔	๑๖	๕	๐	๐
๕. ท่านมีความสุภาพนวลอ่อนโยนต่อคนทั่วไป	๑๕	๒๑	๑๓	๑	๕
๖. ท่านเป็นคนที่มีระเบียบความโกรธได้	๑๕	๑๔	๑	๖	๕
๗. ลูกบ้านของท่านพอใจในตัวท่าน	๒๑	๑๒	๑๗	๐	๐
๘. ท่านเป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์	๒๒	๑๖	๑๒	๐	๐
๙. "ผู้ใจยอมตามจาฝูง ฝูงชนตามผู้นำ" ลูกบ้านท่านยอมตามท่าน	๒๐	๑๒	๑๗	๑	๕
๑๐. ท่านเป็นคนที่ไม่มียศ และรักษาความยุติธรรม	๑๕	๒๐	๑๑	๐	๐
๑๑. ท่านเป็นคนที่ไม่เกรงกลัวและกลัวบาป	๒๒	๑๕	๑๐	๐	๐
๑๒. งานหน้าที่ของท่าน รู้สึกว่าได้รับการยกย่อง มีเกียรติในสังคม	๒๕	๑๔	๑๑	๐	๐
๑๓. "ปัญญาความฉลาดเป็นอาวุธที่ค้ำที่สุด" ในการปกครองท่านใช้	๑๗	๒๐	๑๓	๐	๐
๑๔. ท่านพยายามหักห้ามใจตัวเองในสิ่งที่มี บังควรได้	๒๐	๑๖	๑๔	๐	๐
๑๕. ท่านเป็นคนที่ไม่ยอมเชื่อถือใครง่าย ๆ แทกไม่ปฏิเสธใครง่าย ๆ จริงไหม	๒๓	๑๒	๑๓	๒	๐
๑๖. ในการปกครองลูกบ้านท่านรู้สึกว่า ได้รับความร่วมมือ	๒๕	๑๓	๑๑	๑	๐

ตารางที่ ๑๔ (ต่อ)

หลักในการปฏิบัติ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑๗. "ฉันดี ออกสู้เป็นเกราะคุ้มกันที่สุด" ท่านไหนหลักนี้	๒๐	๑๕	๑๔	๒	๐
๑๘. ผู้นำที่ดี ต้องเป็นผู้ตามที่ดี ท่านเป็นผู้ยึดถือ ปฏิบัติตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา	๒๑	๑๔	๑๐	๐	๐
๑๙. "การสำรวจคนเป็นเครื่องนำทางอันเจริญของ ผู้นำ" ท่านคิดว่าสำรวจตัวเองบ่อยแค่ไหน	๒๓	๑๖	๑๑	๐	๐
๒๐. ถ้ามีการเลือกตั้งตำแหน่งที่ท่านดำรงอยู่ใน ใหม่อีก ท่านมีความมั่นใจแค่ไหนว่าจะได้รับ การเลือกตั้ง	๒๖	๑๓	๑๑	๐	๐

จากตารางข้างบนนี้ได้เปลี่ยนเป็นคะแนนตามหลักเกณฑ์และนำมาคำนวณหาตัวกลาง
เลขคณิต ตามสูตรปรากฏดังนี้

$$\begin{aligned}\bar{X} &= \frac{๕๑๘๗}{๕๐ \times ๒๐} \\ &= ๕.๑๘๗\end{aligned}$$

ดังนั้น ตามเกณฑ์ที่กำหนดในการประเมินผลจึงกล่าวได้ว่า ผู้นำประเภทที่ ๑
มีทัศนคติและพฤติกรรมในการนำหลักพุทธปรัชญาใช้สร้างเสริมความเป็นผู้นำอยู่ในระดับมาก

ตารางที่ ๑๕ แสดงทัศนคติและพฤติกรรมในการนำหลักพุทธปรัชญาใจสร้างเสริม
ภาวะผู้นำ สำหรับผู้นำประเภทที่ ๒

หลักในการปฏิบัติ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ท่านได้ให้ความช่วยเหลือในคันต่าง ๆ แก่ลูกบ้านโดยไม่หวังผลตอบแทน	๑๐	๖	๓๐	๔	๐
๒. สมาชิกในครอบครัวของท่านพอใจในตัวท่าน	๑๕	๑๕	๑๕	๑	๐
๓. ท่านเคยบริจาคสิ่งของที่มีประโยชน์ต่อส่วนรวม	๑๑	๑๔	๒๒	๓	๐
๔. ท่านทำงานในหน้าที่ของท่านด้วยความอดทน และเพียรพยายาม	๑๖	๑๑	๒๐	๓	๐
๕. ท่านมีความสุขภาพคุณมโนต่อคนทั่วไป	๑๓	๑๔	๑๖	๔	๐
๖. ท่านเป็นคนที่มีระดับความโกรธเคือง	๑๖	๑๕	๑๔	๒	๐
๗. ลูกบ้านของท่านพอใจในตัวท่าน	๑๕	๑๕	๑๔	๓	๐
๘. ท่านเป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์	๑๔	๑๕	๑๕	๐	๐
๙. "ผู้ใดยอมตามจากผู้ ผู้ชนตามผู้นำ" ลูกบ้านท่านยอมตามท่าน	๑๓	๑๕	๑๔	๔	๐
๑๐. ท่านเป็นคนที่ไม่มีอคติ และรักษาความยุติธรรม	๑๗	๑๓	๒๐	๐	๐
๑๑. ท่านเป็นคนที่ไม่เกรงกลัวและกลัวบาป	๑๑	๑๗	๒๒	๐	๐
๑๒. งานหน้าที่ของท่าน รู้สึกว่าได้รับการยกย่อง มีเกียรติในสังคม	๒๐	๑๔	๑๖	๐	๐
๑๓. "ปัญญาความฉลาดเป็นอาวุธที่ดีที่สุด" ในการปกครองท่านใช้	๑๖	๔	๒๔	๑	๐
๑๔. ท่านพยายามหักห้ามใจตัวเองในสิ่งที่มีบังคับ	๑๒	๑๗	๑๕	๒	๐
๑๕. ท่านเป็นคนที่ไม่ยอมเชื่อใครง่าย ๆ แต่ก็ไม่ ปฏิเสธใครง่าย ๆ จริงไหม	๑๒	๑๔	๒๓	๑	๐
๑๖. ในการปกครองลูกบ้านท่านรู้สึกว่าได้รับ ความร่วมมือ	๑๖	๑๑	๒๐	๓	๐

ตารางที่ ๑๕ (ต่อ)

หลักในการปฏิบัติ	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑๗. "ขันติ ออกกลืนเป็นเกราะคุ้มกันที่ค้ำที่สุด" ท่านใดหลักนี้	๑๔	๑๔	๑๕	๒	๐
๑๘. ผู้นำที่ดี ต้องเป็นผู้ตามที่ดี ท่านเป็นผู้ยึดถือ ปฏิบัติตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา	๑๐	๑๕	๒๔	๑	๐
๑๙. "การสำรวจตนเองเป็นเครื่องนำทางอันเจริญ ของผู้นำ" ท่านคิดว่าสำรวจตัวเองบ่อยแค่ไหน	๑๓	๑๖	๒๐	๑	๐
๒๐. ถ้ามีการเลือกตั้งตำแหน่งที่ท่านดำรงอยู่นี้ ใหม่อีก ท่านมีความมั่นใจแค่ไหนว่าจะได้รับ การเลือกตั้ง	๑๑	๑๓	๒๖	๐	๐

จากตารางข้างบนนี้ ได้เปลี่ยนเป็นคะแนนตามหลักเกณฑ์และนำมาคำนวณหาตัวกลาง
เลขคณิตตามสูตร ปรากฏผลดังนี้

$$= \frac{๓๔๔๓}{๕๐ \times ๒๐}$$

$$= ๓.๔๔๓$$

ดังนั้น ตามเกณฑ์ที่กำหนดในการประเมินผลจึงกล่าวได้ว่า ผู้นำประเภทที่ ๒ นี้
มีทัศนคติและพฤติกรรมในการนำหลักพุทธปรัชญาไปสร้างเสริมความเป็นผู้นำอยู่ในระดับ ปานกลาง

ตารางที่ ๑๒ แสดงการเปรียบเทียบผู้นำในค่านการไขปัญหาเป็นหลักในการ
ปกครอง

ผู้นำ	การไขปัญหาเป็นหลักในการปกครองคิดเป็นร้อยละ					
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	รวม
ประเภทที่ ๑	๓๘(๑๓)	๕๐(๒๐)	๒๖(๑๓)	๐	๐	๑๐๐(๕๐)
ประเภทที่ ๒	๓๒(๑๖)	๑๘(๙)	๕๕(๒๘)	๒(๑)	๐	๑๐๐(๕๐)

ตามตารางการเปรียบเทียบผู้นำทั้ง ๒ ประเภท ให้ความสำคัญเรื่องนี้มาก
ใกล้เคียงกัน หลักในข้อนี้เป็นคำถามในข้อที่ ๑๓ เรื่องการไขปัญหาในการปกครองเป็นข้อความ
ที่มาจากพุทธภาษิตที่กล่าวว่า "ผู้ที่ให้สิ่งของแก่ผู้อื่น คือผู้ใ้ประโยชน์มากที่สุด ผู้ที่เสียประโยชน์
มากที่สุด คือผู้รับที่ละโมภและไม่รู้จักบุญคุณ ชั้นคือคกสันคือเกาะกุ่มก้นที่ตื้นที่สุด ปัญหาความฉาด
เป็นอาวุธที่ค้ำที่สุด"

ตามหลักพุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับผู้นำที่มีปัญญาซึ่งเป็นนักปราชญ์หรือบัณฑิตมาก
และไม่เห็นควมที่จะให้คนโง่หรือคนพาลเป็นผู้นำ เช่นเดียวกับแนวความคิดเรื่อง Philosopher
King ของ Plato ก็จะเห็นได้จากในภิชาคคและพุทธสุภาษิต ดังนี้

สิริพงษ์ บุญหลง, ผู้รวบรวม, พุทธวจนะ พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานศพ
คุณหญิงวิชาพร "ละม้าย บุญหลง" (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเซมม, ๒๕๐๒), หน้า ๑๘.

อันคนพาลถึงจะมีกำลังปกครองหมู่คณะไม่ได้เลย เพราะไม่เป็น
ประโยชน์แก่อุบายทั้งหลาย .... ส่วนนักปราชญ์มีกำลังปกครอง
หมู่คณะดีมากเพราะว่าเป็นประโยชน์แก่อุบายทั้งหลาย^๑
พาลี อปรินายโก คนโง่เป็นผู้นำไม่ได้^๒

นอกจากนี้แล้วในการศึกษาเรื่องผู้นำส่วนใหญ่ นักวิชาการมักจะกำหนดเรื่อง
ความเฉลียวฉลาด (Intelligence) ไว้เป็นคุณสมบัติข้อแรกของผู้นำ แสดงให้เห็นว่า
เรื่องปัญญาหรือความเฉลียวฉลาดนี้เป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับผู้นำ

ตารางที่ ๑๗ แสดงการเปรียบเทียบผู้นำในด้านการใช้หลักพุทธปรัชญาเพื่อการ
ปกครองตนเอง

ผู้นำ	การปกครองตนเองโดยใช้หลักสติสัมปชัญญะคิดเป็นร้อยละ					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
ประเภทที่ ๑	๔๔ (๒๒)	๓๒ (๑๖)	๒๔ (๑๒)	๐	๐	๑๐๐ (๕๐)
ประเภทที่ ๒	๒๔ (๑๔)	๓๖ (๑๘)	๓๖ (๑๘)	๐	๐	๑๐๐ (๕๐)

ตามตารางการเปรียบเทียบผู้นำประเภทที่ ๑ มีหลักสติสัมปชัญญะในการปกครองตนเอง
ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๔๔ ซึ่งสูงกว่าประเภทที่ ๒ ซึ่งมีระดับสูงสุดคิดเป็นร้อยละ ๒๔
ในระดับอื่นก็ลดหลั่นมาตามสัดส่วน

^๑พระไตรปิฎกฉบับหลวง ๒๗/๑๐๓๑-๑๐๓๒/๒๑๕.

^๒ธรรมรักษา, ผู้รวบรวม, พระไตรปิฎก ฉบับสุภวาสิ (ราชบุรี : โรงพิมพ์
ธรรมรักษา, ๒๕๒๓), หน้า ๒๑.

การเปรียบเทียบในข้อนี้มาจากคำถามในข้อที่ ๔ ความหมายของคำว่าสติ คือ ความระลึกได้ ส่วนคำว่าสัมปัตติญฺะหมายถึง การรู้จักในสิ่งที่นึกได้หรือความรู้สึกตัวนั่นเอง หลักธรรมในข้อนี้เรียกว่าเป็นธรรมมีอุปการะมาก เพราะเกื้อกูลในการทำกิจทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปกครองตนเอง นอกจากเรื่องสติสัมปัตติญฺะแล้ว หลักธรรมที่สำคัญในการปกครองตนเองก็ยังมีข้ออื่น ๆ อีก เช่นหลักธรรมะคุ้มครองโลก ๒ ประการ คือ หิริ การละอายความชั่ว โอตตัปปะ ความเกรงกลัวบาป เป็นต้น

ตารางที่ ๑๔ แสดงการเปรียบเทียบผู้นำในด้านการให้หลักพุทธปรัชญาเพื่อการปกครอง
ผู้นำ

ผู้นำ	การปกครองโดยให้หลักความยุติธรรมและไม่มีอคติคิดเป็นร้อยละ					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
ประเภทที่ ๑	๓๘ (๑๘)	๕๐ (๒๐)	๒๒ (๑๑)	๐	๐	๑๐๐ (๕๐)
ประเภทที่ ๒	๓๔ (๑๘)	๒๖ (๑๓)	๔๐ (๒๐)	๐	๐	๑๐๐ (๕๐)

จากตารางนี้ผู้นำทั้ง ๒ ประเภทต่างก็ให้ความสำคัญกับหลักความยุติธรรมและความไม่มีอคติหรือความลำเอียงแตกต่างกันบ้างไม่มากนัก ผู้นำประเภทที่ ๑ มากที่สุดร้อยละ ๓๘ ผู้นำประเภทที่ ๒ ร้อยละ ๓๔ ระบุอื่น ๆ ก็ลดหลั่นกันตามสัดส่วน

หลักความยุติธรรม (Justice) และความไม่มีอคติ ไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชัง (Obsious impartiality) เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้นำและเป็นหลักทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ความเที่ยงธรรมในธรรมที่ใดกล่าวถึงอรรถคดีที่ชอบธรรมของนักปราชญ์ไว้ว่า

บุคคลไม่ถือว่าตั้งอยู่ในธรรม ควดยเหตุที่วินิจฉัยบรรดาคติโดยฉลุนฉิว
ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัยบรรดาคติและความไม่เป็นบรรดาคติทั้งสอง
วินิจฉัยบุคคลเหล่านั้นโดยความไม่ฉลุนฉิวโดยธรรมสม่ำเสมอ ผู้นั้น
ชื่อว่าคุมครองกฎหมายเป็นนักปราชญ์ เรากล่าวว่าตั้งอยู่ในธรรม

ส่วนความไม่เที่ยงธรรมหรือความมีอคติลำเอียงมีสาเหตุ ๔ ประการ คือ
ลำเอียงเพราะชอบ ลำเอียงเพราะตั้ง ลำเอียงเพราะหลง และลำเอียงเพราะกลัว
ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่ไม่มีความลำเอียงและมีความเที่ยงธรรม ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งของ
หลักในการปกครองผู้อื่น

นอกจากความยุติธรรมและไม่มีความลำเอียงแล้ว ในพุทธปรัชญายังมีหลักธรรมในข้ออื่น ๆ
อีกหลายข้อที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้นำเองในอันที่จะปฏิบัติต่อผู้อื่น

หลักพรหมวิหารธรรม อันเป็นคุณธรรมสำหรับผู้นำ ๔ ประการ ได้แก่
เมตตา ไคแก่การมีไมตรีจิตปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ปราศจากความพยายาม
กรุณา ต้องการให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ปราศจากความโหดร้ายและการเบียดเบียน
มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ปราศจากความริษยา
อุเบกขา วางใจเป็นกลาง ปราศจากความลำเอียง

หลักสังกหัตถุธรรม เป็นคุณธรรมที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน ยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน
๔ ประการ ได้แก่

- ทาน การให้ปัน
- ปิยวาจา การเจรจาไพเราะอ่อนหวาน
- อัตถจริยา การประพฤติอันเป็นประโยชน์แก่ผู้ลกัน
- สมานัตตา การวางตัวสม่ำเสมอ และทำตัวให้เข้ากับคนทั้งหลายได้

หลักสัปปุสธรรม อันเป็นหลักที่จำเป็นสำหรับผู้นำ ๗ ประการ ได้แก่ ความเป็นผู้
รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักกาล รู้จักประมาณ รู้จักตน รู้จักบุคคล และรู้จักชุมชน เป็นต้น

จึงเห็นได้ว่าหลักธรรมสำหรับการสร้างเสริมความเป็นผู้นำมีมากมายและครอบคลุม
ในทุกด้านไว้อย่างครบถ้วน ผู้นำที่รู้จักนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติก็จะได้ประโยชน์อย่างแท้จริง

ตารางที่ ๑๕ แสดงการเปรียบเทียบผู้นำในด้านของการใช้หลักพุทธปรัชญา
ส่งเสริมสัมพันธภาพความสามัคคีในหมู่คณะ

ผู้นำ	การปกครองโดยใช้หลักขันติคือความอดทน					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
ประเภทที่ ๑	๕๐(๒๐)	๒๘(๑๕)	๓๐(๑๕)	๒๐(๑๐)	๐	๑๐๐(๕๐)
ประเภทที่ ๒	๓๘(๑๕)	๓๐(๑๕)	๒๘(๑๕)	๕(๒)	๐	๑๐๐(๕๐)

ตามตารางผู้นำประเภท ๑ ใช้หลักขันติมากที่สุด ร้อยละ ๕๐ ส่วนผู้นำประเภทที่ ๒ ใช้
ร้อยละ ๓๘ ในระดับอื่นแม้จะแตกต่างกันบ้างแต่ก็ใกล้เคียงกัน แสดงให้เห็นว่าผู้นำทั้ง ๒ ประเภท
ให้ความสำคัญกับหลักความอดทนในการปกครองหมู่คณะ

หลักในข้อนี้มาจากคำถามในข้อที่ ๑๗ เรื่องความอดทนหรือขันติเป็นหลักธรรมข้อหนึ่ง
ในขรรยาวาสธรรม ๔ ประการ คือ

- สัจจะ ความซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่คิดทรยศ หักหลัง กล่าวร้ายป้ายสีกัน
- ทมะ ความขมีขไมไม่แสดงกิริยาว่าวู่วาม หรือโกรธเคืองไม่พอใจต่าง ๆ
- ขันติ ความอดทน ออกล้นทอกิเลส อดทนต่อความทุกข์ยากทั้งปวง
- จาคะ การบริจาคให้ปันสิ่งของแก่ผู้อื่นที่เดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ

ในเรื่องของความอดทนนี้ได้เคยมีผู้ทำการวิจัยเกี่ยวกับคุณสมบัติผู้นำที่เข้มแข็งได้สรุปผลไว้ดังนี้

เรื่องความเข้มแข็งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้นำ ผู้ที่เข้มแข็งหรือได้รับการยกย่องจากผู้อื่นว่าเป็นคนเข้มแข็งนั้น อาจจะมีคุณสมบัติหรือลักษณะที่แตกต่างกันไปแล้วแต่ค่านิยมของแต่ละวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นมาว่าความเข้มแข็งของบุคคลแสดงออกมาได้อย่างไร สำหรับวัฒนธรรมไทยนั้นผลการวิจัยปรากฏว่าคนไทยเกินกว่า ๖๐ เปอร์เซ็นต์ เห็นด้วยกับความเชื่อที่ว่าผู้ที่เข้มแข็งต้องมีความอดทนอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะไม่เป็นผู้ที่มีอารมณ์หรือความรู้สึกอ่อนไหวต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ง่าย แสดงให้เห็นว่าคุณสมบัติของผู้นำในเรื่องความเข้มแข็ง เน้นในเรื่องของความอดทนหรือหลักขันติตามหลักพุทธปรัชญา

นอกจากนี้แล้วความอดทนก็เป็นหลักสำคัญในการอยู่ร่วมกันในหมู่คณะ คนจำนวนมากอยู่ด้วยกันอาจจะเกิดความไม่พอใจต่าง ๆ ความอดทนก็จะช่วยสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้น ผู้นำที่มีความอดทนจะเป็นผู้อยู่เหนือสถานการณ์และความขัดแย้งต่าง ๆ ของหมู่คณะ ทำให้สร้างสัมพันธภาพอันดีให้เกิดขึ้นได้

สุนทรีย์ โคมิน และ สนิท สมัครการ, รายงานการวิจัยค่านิยมและระบบค่านิยมไทย
(พระนคร : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๕๒.

ตารางที่ ๒๐ แสดงการประเมินผลความเป็นผู้นำของกำนันผู้ใหญ่บ้าน

ผู้นำ	ความมั่นใจในการที่จะได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้นำ					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
ประเภทที่ ๑	๕๐(๒๐)	๒๘(๑๔)	๓๐(๑๕)	๒(๑)	๐	๑๐๐(๕๐)
ประเภทที่ ๒	๒๒(๑๑)	๒๖(๑๓)	๕๒(๒๖)	๐	๐	๑๐๐(๕๐)

จากตารางจะเห็นได้ว่า ผู้นำประเภทที่ ๑ มีความมั่นใจในการที่จะได้รับเลือกอีกมากที่สุดร้อยละ ๕๐ มากร้อยละ ๒๘ และปานกลางร้อยละ ๓๐ ส่วนประเภทที่ ๒ มีความมั่นใจมากที่สุด ร้อยละ ๒๒ มากร้อยละ ๒๖ และปานกลางร้อยละ ๕๒ แสดงให้เห็นความเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จและความเชื่อมั่นของแต่ละประเภท

ส่วนที่ ๕ การแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในเรื่องการปกครอง และการใช้หลักพุทธปรัชญา

ในส่วนนี้นอกจากจะให้กำนันผู้ใหญ่บ้านแสดงความคิดเห็น ตลอดจนการเสนอแนะแนวความคิดในหลักการปกครองตามแนวพุทธปรัชญาแล้ว ยังได้สัมภาษณ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านแต่ละคนควบคู่ไปด้วย ในหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ใ้ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านยกตัวอย่าง ผู้นำที่ตนเองยกย่อง และยึดถือเป็นเยี่ยงอย่างในการปกครอง โดยใครแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับอำเภอหรือจังหวัด ระดับประเทศและระดับโลก พร้อมทั้งขอทราบเหตุผลที่ชอบหรือยกย่องด้วย ปรากฏผลพอสรุปได้ดังนี้

ผู้นำในระดับอำเภอหรือจังหวัด กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส่วนใหญ่เห็นว่า นายอำเภอและผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นแบบอย่างของผู้นำที่ดี คิดเป็นร้อยละ ๕๕ ส่วนที่เหลือนอกจากนี้ก็เป็นผู้นำท้องถิ่นและเจ้าอาวาสประจำหมู่บ้าน ส่วนเหตุผลที่ยกย่องก็เพราะ สร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่น คิดเป็นร้อยละ ๖๔ เป็นกันเองและไม่ถือตัว คิดเป็นร้อยละ ๒๗ และเหตุผลอื่น ๆ เช่น มีความยุติธรรม เป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ เป็นผู้โอบอ้อมอารี ฯลฯ

ส่วนในระดับประเทศนั้นส่วนใหญ่เห็นว่า พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นแบบอย่างของผู้นำที่ดี คิดเป็นร้อยละ ๘๓ ส่วนเหตุผลที่ชอบนั้นตรงกันคือเห็นว่าเป็นคนซื่อสัตย์ ไม่คดไม่โกง ประเทศชาติ มีความตั้งใจจริงที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า สนใจการพัฒนาชนบท ส่วนผู้นำคนอื่น ๆ เช่น มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น เหตุผลก็มีแตกต่างกันในกรณี มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มากกว่าร้อยละ ๗๐ เห็นว่า มีนโยบายพัฒนาประเทศดี คือการมุ่งพัฒนาชนบทโดยเฉพาะโครงการเงินผัน และเป็นผู้นำที่ฉลาด มีความสามารถและไหวพริบทันคนอื่น ส่วนผู้ที่เห็นว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นแบบของผู้นำที่ดีอีกลักษณะหนึ่ง เพราะเห็นว่าเป็นผู้มีความเจียมใจในการแก้ไขปัญหของประเทศชาติเป็นต้น

ส่วนผู้นำในระดับโลกนั้นมีผู้ตอบมาน้อยเหตุผลไม่ชัดเจนพอจึงไม่ได้พิจารณา

๒.๓. คำถามเกี่ยวกับประสิทธิภาพการเป็นผู้นำในฐานะที่เป็นกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านว่าได้ให้หลักการเป็นผู้นำและหลักธรรมะของพุทธเจ้า ในการแก้ไขปัญหอย่างไร โดยให้ยกตัวอย่างประกอบ ผลจากคำตอบสรุปได้ดังนี้

๑) ความยุติธรรม (Justice) ซึ่งตรงกับเรื่องอคติ ๔ ในพุทธปรัชญา คือ การไม่มีอคติ หรือความลำเอียงเพราะความรัก ความชัง ความหลง หรือความกลัว หลักข้อนี้ให้ทัศนปัญหาข้อขัดแย้งของลูกบ้านอันสืบเนื่องมาจากการทำมาหากิน เช่น กรณีการบุกรุกที่ดิน การทะเลาะวิวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นต้น กำนันผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยเรื่องเหล่านี้ จึงต้องตัดสินด้วยความเที่ยงธรรม (Fairness) ปราศจากอคติใด ๆ หลักในเรื่องนี้มีผู้ใช้ซึ่งประมวลจากคำตอบได้คิดเป็นร้อยละ ๗๖

๒) ความไม่เห็นแก่ตัว (Unselfishness) ตรงกับหลักการให้ทาน (ทาน) กำนันผู้ใหญ่บ้านนั้นจะต้องเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ เช่น การให้ความช่วยเหลือแนะนำต่าง ๆ ในสิ่งที่มีประโยชน์ (ธรรมทาน) แม้ในบางครั้งต้องสละทรัพย์สินสิ่งของเพื่อช่วยเหลือลูกบ้านที่อัครคักขาดแคลน ผู้ยากไร้ ไม่มีที่พึ่ง (อามิสทาน) ตามกำลังความสามารถที่จะช่วยเหลือได้ จึงต้องไม่เป็นคนที่เห็นแก่ตัว พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือลูกบ้านหลักข้อนี้กำนันผู้ใหญ่บ้านได้ตอบมาคิดเป็นร้อยละ ๒๑

๓) ความริเริ่ม (Initiative) ในการพัฒนาความเจริญของหมู่บ้านหรือ ตำบลให้หลักอิทธิบาท ๔ ในพุทธปรัชญา โดยการพึ่งตนเองหรือช่วยตนเองของคนในหมู่บ้าน ในตำบล ด้วยการทำให้ทุกคนพึงพอใจ (ฉันทะ) โครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ริเริ่ม เช่น โครงการขุดสระน้ำ ลอกหนอง คลอง บึงในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์ เมื่อทุกคน พึงพอใจเห็นด้วยก็จะเกิดความเพียรพยายามที่จะทำให้สำเร็จไม่เกียจคร้าน (วิริยะ) มุ่งที่จะ ร่วมแรงร่วมใจทำเพื่อให้โครงการพัฒนาเหล่านั้นสำเร็จผล (จิตตะ) ด้วยการใช้สติปัญญา ความรอบคอบ ศึกษารายละเอียดต่าง ๆ ให้ทราบถึงเหตุและผลที่จะได้รับจากโครงการพัฒนา ที่ริเริ่มเหล่านั้น (วิมังสา)

การใช้หลักความริเริ่มในการพัฒนาด้วยการช่วยเหลือตนเองและทำให้งานสำเร็จ โดยหลักอิทธิบาท ๔ ดังกล่าวนี ความร่วมมือร่วมใจต่าง ๆ จะเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะความ ริเริ่มของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน โครงการบางอย่างในหมู่บ้าน ตำบลต่าง ๆ สำเร็จขึ้นมาได้ ด้วยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านโดยมิต้องพึ่งหรือรอนงประมาณจากทางราชการเลย หลักในการทำงานของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในข้อนี้ ประมวลได้จากคำตอบ คิดเป็นร้อยละ ๘

๔) ความเป็นผู้ซื่อสัตย์สุจริต (Integrity) เป็นผู้ที่ไว้วางใจได้ (Dependability) ซึ่งตรงกับหลัก อาชวรั ในศัพทราชธรรม ซึ่งหมายถึงความซื่อตรง ปฏิบัติหน้าที่ภารกิจด้วยความสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงลูกบ้าน หลักธรรมในข้อนี้ เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับผู้นำ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านรับผิดชอบโครงการพัฒนาต่าง ๆ เช่น โครงการ สร้างงานในชนบท และต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องการเงินงบประมาณ การทำหน้าที่ด้วยความ สุจริต ไม่ทุจริต คดโกง ก่อให้เกิดความจงรักภักดี (Loyalty) จากลูกบ้านให้ความเชื่อถือ ไว้วางใจ หลักความสุจริตมีผู้ตอบมาคิดเป็นร้อยละ ๑๖

๕) ความอดทน (Endurable) ซึ่งตรงกับหลักขันติธรรม กำนันผู้ใหญ่บ้าน ต้องทำงานทั้งในคานสวนครัวและงานของราชการ ในทางราชการตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้าน มีเงินค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่งานและความรับผิดชอบในหน้าที่มีอยู่มากมาย จึงต้องใช้ความอดทนในการทำงานให้สำเร็จลุล่วงทั้งงานหลวงและงานราษฎร การประกอบ อาชีพส่วนตัวเพื่อเลี้ยงครอบครัวด้วยหลักขันติธรรม มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านตอบมาคิดเป็นร้อยละ ๑๑

ส่วนที่เหลือจากนั้นแล้ว เป็นหลักผู้นำในข้ออื่น ๆ ซึ่งเทียบได้กับหลักพุทธปรัชญา
 ดังนี้ หลักความรู้ (Knowledge) ความฉลาด (Intelligence) และความมีไหวพริบ
 (Tact) ในการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งตรงกับหลักสัปปริสธรรม ๗ คือ ความรู้จักเหตุ รู้จักผล
 รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักบุคคล รู้จักกาล และรู้จักชุมชน ในเวลาไหนควรจะทำกิจ
 ใดๆ ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ หลักความเด็ดขาด (Decisiveness) ในการ
 ตัดสินใจในการปฏิบัติหน้าที่บางครั้งก็อาจจะต้องใช้การบังคับ (Force) เพื่อข่มเพื่อปราบปราม
 ผู้ทุจริต โจร ผู้ร้ายในท้องถิ่น ซึ่งก็ตรงกับหลักในพุทธปรัชญาเรื่อง ทป คือ ความทรงเดช
 เหล่านี้เป็นต้น

๔.๕. คำถามใน ๒ ข้อนี้เป็นเรื่องของหลักหรืออุดมคติในการปกครอง คำตอบ
 ส่วนใหญ่ก็ซ้ำกับที่ได้อธิบายมาแล้วในข้อ ๒ และ ๓ แต่ได้มีคำตอบของบางคนที่น่าสนใจ
 ซึ่งสามารถขยายความตามหลักพุทธปรัชญาได้ดังนี้

หลักของผู้นำ (พอเมือง) "สรรจะนำ ล้ายอ กอไผ"

"สรรจะนำ" หมายถึง การประพฤติตัวสุจริต เยือกเย็น มีกิริยาสุภาพอ่อนละมุนละไม
 ซึ่งก็ตรงกับหลัก Bearing คือการมีกิริยา มารยาท ท่าทางเหมาะสม หรือ ความสงบเสงี่ยม
 (Humility) ความอ่อนน้อมละมุนละไม คุณสมบัติเหล่านี้ตรงกับ มัททว คือ ความอ่อนโยน
 ละมุนละไม ความอ่อนน้อมถ่อมตน ซึ่งก็มีหลักในพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า

เมื่ออยู่นัยกตุน ควรถ่อมตน
 เมื่ออยู่นตกตำ ควรยกตนขึ้น

"ล้ายอ" หมายถึง การสรรเสริญคนดี
 "กอไผ" หมายถึง การชานามคนชั่ว

หลักใน ๒ ข้อนี้ตรงกับเรื่อง การให้รางวัลแก่คนดีและทำโทษคนผิด (reward and punishment) ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญในการทำงานของผู้นำ ที่จะต้องรู้จักใช้หลักนี้ให้ถูกต้อง ในพุทธภาษิตได้มีกล่าวถึงไว้เช่นกันว่า

ควรมชมคนที่ควรมชม ยกย่องคนที่ควรมยกย่อง

จึงเห็นได้ว่าหลักผู้นำที่ว่า "สรรเสริญ ล้ำยศ กอใหญ่" เป็นหลักที่เปรียบเทียบ สะท้อนให้เห็นแนวความคิดพุทธปรัชญาในหลักการปกครองของคนสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาในส่วนที่ ๕ นี้ โดยการประมวลจากคำตอบและข้อเสนอแนะของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านแล้ว กล่าวได้ว่า ผู้นำในระดับนี้มีหลักและวิธีการในการปกครองโดยได้รับอิทธิพล จากหลักธรรมในพุทธศาสนาด้วยการประพฤติปฏิบัติชอบละเว้นความชั่วร้ายต่าง ๆ และ ยกกระตือรือร้นให้เป็นผู้มีจิตใจสูง มีศีลในการปฏิบัติหน้าที่อย่างแนบเนียน ทำให้เกิดมีอำนาจ ทางใจที่สำคัญมากกว่าอำนาจหน้าที่ตามตัวกฎหมาย เพราะเป็นที่ศรัทธาและเชื่อถือของคน ส่วนใหญ่ จึงสามารถปกครองลูกบ้านได้ด้วยความสงบเรียบร้อย

สรุปท้ายบท

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาในการสร้างเสริมภาวะผู้นำในระดับ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ในด้านข้อมูลอื่นเกี่ยวกับข้อเท็จจริงส่วนตัวของแต่ละคน ความเข้าใจใน หลักพุทธปรัชญาโดยทั่วไป ความเชื่อถือหรือความศรัทธาในหลักพุทธปรัชญา การวิเคราะห์ เพื่อหาความสัมพันธ์ของผู้นำที่มีความเข้าใจและศรัทธาหลักพุทธปรัชญากับทัศนคติและพฤติกรรม ในการนำหลักพุทธปรัชญาไปสร้างเสริมความเป็นผู้นำ โดยแบ่งผู้นำเป็น ๒ ประเภทตามหลักเกณฑ์ ที่กำหนดเพื่อการเปรียบเทียบทัศนคติและพฤติกรรมที่แสดงออก และความคิดเห็นข้อเสนอแนะ ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผลการวิเคราะห์สรุปได้ ดังนี้

๑. กำหนดผู้ใหญ่วัยส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีการศึกษา จบการศึกษาประถม ๔ ร้อยละ ๘๘.๘๐ การศึกษาอยู่ในระดับอ่านออกเขียนได้ (ตารางที่ ๒) เคยบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา ร้อยละ ๘๘.๖๒ ส่วนผู้ยังไม่เคยบวช คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๓๘ (ตารางที่ ๒) จำนวนพรรษาที่บวช ๑ พรรษา คิดเป็นร้อยละ ๗๐.๕๕ (ตารางที่ ๗) และผู้ที่เคยบวชแล้วก็ยังได้มีโอกาสศึกษาหลักสูตรมัธยมศึกษาที่เรียนจบและไม่จบตามหลักสูตร คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๘๑ (ตารางที่ ๘) แสดงว่ากำหนดผู้ใหญ่วัยส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาอบรม เรื่องพุทธศาสนาจากทั้งในค่านการบวช และการเรียน ปฏิบัติปฏิบัติตามแนวพุทธปรัชญาควบคู่ไปด้วย

๒. ในค่านการประกอบอาชีพ ประกอบอาชีพทำการเกษตร คิดเป็นร้อยละ ๘๒.๐๘ (ตารางที่ ๓) มีรายได้ต่อปีจากการประกอบอาชีพ เกินกว่า ๕๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๕๕ รองลงมาคือ ๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาท คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๘๕ (ตารางที่ ๔) มีฐานะการดำรงชีพในลักษณะที่มีรายได้ไม่ค่อยพอใช้จ่าย แต่ก็ไม่ถึงกับเป็นหนี้สิน ร้อยละ ๕๘.๗๖ รองลงมาคือมีฐานะพออยู่ได้อย่างสบาย ร้อยละ ๓๒.๐๘ (ตารางที่ ๕) แสดงว่ากำหนดผู้ใหญ่วัยส่วนใหญ่มีฐานะในระดับปานกลาง คือ มีไคร่ร่ำรวย แต่ก็ไม่ถึงกับเป็นหนี้สินส่วนตัวสามารถจะเลี้ยงตนเอง และครอบครัวได้ เป็นผู้ที่มีหลักฐานพอสมควร การที่กำหนดผู้ใหญ่วัยส่วนใหญ่อยู่ในสถานะเช่นนี้ได้ ก็จะต้องเป็นคนมีหลักในการครองชีวิตจนสร้างความมั่นคงให้ตนเองได้ ผลที่ตามมาก็คือ การได้รับเกียรติได้รับความยกย่องจากสังคม และมีความพึงพอใจในฐานะตำแหน่งของตน (ตารางที่ ๑๐ และ ๑๑)

๓. กำหนด ผู้ใหญ่วัยส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในหลักพุทธปรัชญา (ตารางที่ ๑๒) และมีความเชื่อถือนในสิ่งที่ถูกต้อง มีเหตุผล (ตารางที่ ๑๓) โดยเฉพาะในเรื่องของการปกครอง และครองใจผู้คนที่ตามแนวพุทธปรัชญามีผู้ตอบถูกต้อง คิดเป็นร้อยละ ๘๖.๗๘ หลักเบญจศีล มีผู้เข้าใจถูกต้องร้อยละ ๘๗.๘๒ หลักในการปกครองตนเองและผู้คนที่ตอบถูกต้องร้อยละ ๘๓.๓๓ (ขอ ๘,๒ และ ๑๐ ตารางที่ ๑๒)

จากการที่ได้แยกประเภทผู้นำออกเป็น ๒ ประเภท โดยให้หลักเกณฑ์การพิจารณา จากความรู้และความศรัทธาในพุทธปรัชญา เพื่อเปรียบเทียบทัศนคติและพฤติกรรมในการใช้หลักพุทธปรัชญาสร้างเสริมภาวะผู้นำ โดยหาค่ากลางเลขคณิตปรากฏว่า ผู้นำที่มีความเข้าใจ และศรัทธาสูง มีทัศนคติและพฤติกรรมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๘๘๗$) ส่วนผู้นำประเภทหลัง มีทัศนคติและพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๓.๘๘$) (ดูตารางที่ ๑๔)

๔. ผู้นำในระดับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เห็นความสำคัญของหลักธรรมในการปกครอง เช่น หลักความเป็นผู้มีปัญญา (ตารางที่ ๑๖) การใช้หลักสติสัมปชัญญะในการปกครองตนเอง (ตารางที่ ๑๗) หลักความยุติธรรม ในการปกครองผู้อื่นโดยเว้นอคติ ๔ (ตารางที่ ๑๘) การสร้างความสามัคคี ในหมู่คณะโดยใช้หลักขันติธรรม (ตารางที่ ๑๙) เป็นต้น

ในด้านของความคิดเห็น ข้อเสนอแนะและจากการสัมภาษณ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านส่วนใหญ่ ยกย่องผู้นำที่มีคุณธรรม เน้นในด้านของความยุติธรรม ความไม่มีอคติ เป็นหลักในการปกครอง มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๑๖ การไม่เห็นแก่ตัวให้ความช่วยเหลือผู้อื่นด้านต่าง ๆ ร้อยละ ๒๑ หลักความริเริ่มและหลักอิทธิบาท ๔ ร้อยละ ๑๘ นอกจากนี้ก็มีหลักความสุจริต ความอดทน เป็นต้น

๕. ผลจากการวิจัยดังกล่าวนี้จึงกล่าวได้ว่า หลักพุทธปรัชญา มีประโยชน์และคุณค่า ต่อผู้นำทั้งในด้านการปกครองตนเอง ปกครองผู้อื่นและสร้างความสัมพันธ์อันดีในหมู่คณะ ผู้ที่มีความเข้าใจและศรัทธาในหลักพุทธปรัชญาจะมีทัศนคติและพฤติกรรมที่แสดงออกในการใช้หลักธรรม ในระดับที่สูงกว่าผู้มีศรัทธาต่ำ (ดูผลจากการวิเคราะห์ตามตารางที่ ๑๕ และตารางที่ ๑๖) ซึ่ง ก็เป็นไปตามสมมุติฐานทุกประการ

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ผู้นำที่ประพฤติปฏิบัติธรรมจะเป็นผู้มีอำนาจทางใจ อันเกิด จากธรรมานุภาพ อำนาจนี้เป็นรากฐานของอำนาจอื่น ๆ ทั้งปวง ทำให้ผู้นำสามารถครองใจ ผู้อื่นได้ คนเรานั้นมี "ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว" เมื่อครองใจคนได้แล้วหมดทั้งตัวก็ครองได้.